

TÜRK TARİH KURUMU BİNASININ GİRİŞ HOLÜNDEKİ ATATÜRK BÜSTÜNÜN ÖYKÜSÜ

ULUĞ İĞDEMİR

Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü

Yıl 1937. Atatürk, II. Türk Tarih Kongresinin 1937 Eylülünde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında toplanması, bu kongreye Türk ve Türkiye tarih ve arkeolojisi ile uğraşan yabancı bilginlerin de çağırılması, bu münasebetle sarayın büyük Muayede salonunda bir tarih sergisinin düzenlenmesi direktifini verdiler. Böylece ilk defa Türk Tarih Kongresi Milletlerarası bir nitelik kazanıyordu.

Türk Tarih Kurumu bu direktife uyarak Kongrenin programını ve serginin genel bir plânını hazırladı. Kurum'un o zamanki Başkanı Sayın Hasan Cemil Çambel, 24 Mayıs 1937'de dört sayfalık bir raporla sergi plânını Atatürk'e sundu. Atatürk aynı gün bu raporun altına : "*Düşündüklerimize pek uygundur ; hemen işe başlanmasını dilerim*" sözlerini yazarak Kurum'a geri gönderdi. Kurum arşivinde bulunan bu tarihî belgenin fotokopilerini sunuyorum.

Kurum Haziran başında iki kişilik kadrosuyla (o zaman Kurumun aylıklı kadrosu benimle bir daktilo ve bir odacıdan ibaretti) İstanbul'a taşınarak Dolmabahçe Sarayındaki dairesinde çalışmaya başladı. Tarih sergisine büyük önem veriliyordu. Bütün Elçiliklere yazılar yazılarak Müzelerde bulunan ve dünya uygarlığını karakterlendiren eserlerin ya asılları, yahut kopyeleri istendi. Irak Hükümeti Bağdat Müzesinde bulunan çok değerli bir Suse vazosunu özel bir memurla İstanbul'a gönderdiği gibi, Fransa Hükümeti de Sadrazam İbrahim Paşa'nın Birinci Francois'ya yazdığı mektupların orijinallerini bu sergiye yollamak nezaketini gösterdi. Öteki devletler de müzelerinin en değerli parçalarından güzel mulajlar yaptırarak sergimize armağan ettiler.

Serginin plânlarını, o zaman İstanbul Belediyesinde çalışan ünlü Alman şehircisi Prof. Dr. Wagner hazırladı. Tarih öncesinden Cumhuriyet devrine kadar dünya uygarlığını kronolojik bir sıra ile canlandıran serginin girişine büyük bir dünya haritası çizilmiş ve etrafına Atatürk'ün 1931'de Türk Tarih Kurum'una yazdığı bir mek-

tuptan : “*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır.*” sözleri büyük harflerle yazılmıştı. Bu şeref köşesinin ortasına Atatürk’ün bir büstü konacaktı. Yer oldukça geniş ve tavanlar yüksek olduğundan konacak büst büyük olmalı idi. Bir arkadaş İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın odasında heykeltraş Josef Thorak’ın güzel bir büstü bulunduğunu, bunun getirtilmesini teklif etti. Rahmetli Şükrü Kaya o tarihte İstanbul’da bulunuyordu. Kendisini telefonla arayarak ricamızı söyledik. Şükrü Kaya Saraya gelerek büstün konacağı yeri gördü ve : “Benim odamdaki büst buraya küçük gelir, bununla beraber bir defa da J. Thorak’a sorunuz. Kendisi şimdi bir âbide projesi hazırlamak üzere Sivas’a gitmiştir. Telgrafla çağırınız.” dediler.

Heykeltraş Thorak o zaman Almanya’nın en ünlü sanatçısı idi. Hitler kendisine çok itibar ediyordu. Memleketimizde de bir kaç eseri vardı. Bunlardan en önemlisi Ankara’da Kızılay’daki Güven anıtıdır. Eskişehir için de çok hareketli bir anıt maketi hazırlamıştı. Biz bu serginin Cumhuriyet bölümüne bu maketten bazı kabartmaların büyük agrandismanlarını koyduk.

Sivas’a telefon ettik. Thorak derhal İstanbul’a geleceğini bildirdi ve iki gün sonra geldi. Büstün konacağı yeri kendisine gösterdik. İçişleri Bakanı’nın odasındaki büstün küçük olduğunu, buraya konacak büyüklükte kendisinin yaptığı bir büst varsa da, bunun şimdi Münih Sanat Müzesinde bulunduğunu söyledi. Bu büstü nasıl getirebiliriz sorusuna karşı da “Bir kere Berlin’e telefon edelim, belki müsaade alırız” dedi. Berlin’e Alman İçişleri Bakanı’na telefon açıldı ve kendisine İstanbul’da Atatürk’ün direktifleri ile ve onun himayesi altında bir Tarih Kongresi’nin toplanacağı, bu münasebetle Dolmabahçe Sarayında düzenlenen sergiye konmak üzere Münih Sanat Müzesindeki Atatürk büstünün istendiği J. Thorak tarafından bildirildi. Bakan, büstün Führer’in müsaadesi olmadan müzeden çıkarılamayacağını, kendisinin şimdi Berchtesgaden’de bulunduğunu, isteğimizi telefonla arzedeceğini, bize kısa bir zamanda cevap vereceğini söyledi. Telefon kapandı. Gerçekten bir saat sonra Alman İçişleri Bakanı Dolmabahçe Sarayında Heykeltraş Thorak’ı arıyordu. Telefonu açtık. Verilen cevap gayet kısa idi : “Büst yola çıkarılmıştır.” Sonradan öğrendiğimize göre Hitler, Atatürk’ün adını duyar duymaz derhal büstü gönderiniz emrini vermiş.

Türk Tarih Kurumunun Büyük Hâmi Reisi
Atatürk'un Yüksek Huzurlarına

1-Hâmi Reisimiz Atatürk'ün yüksek tasvipleriyle İkinci Türk Tarih Kurultayı esnasında Dolmabahçe Sarayının Muayede Salonunda açılacak "Türk Tarihi ve Eski Eserleri Sergisi" vaktinde hazır olmak için hemen kurma ameliyesine başlamamıza Ulu Onderimizin yüce müsadelerini ve irşadkâr iradelerini rica ve istizan ederim.Bu hususta Kurumca düşündüklerimizi ve birer şema olarak hazırladığımız muvakkat proje ve plânları Büyük Üstadımızın yüksek tashih ve tasviblerine arz ederim.

Serginin Maksadı:

A) Millî tarih tezimizi, bir taraftan, yeni tetkiklere dayanan projeksiyonlu müdellel konferanslarla Kurultay Kürsüsünden nazarı olarak ve hitabet şeklinde ispat ederken, diğer taraftan, bu büyük tarih davamızın müzelerimizdeki müeyyedelerinden Muayede Salonunda plâstik bir âbide yükseltmek,ve Kürsüden sözle ortaya koyduğumuz ilmî iddiaları, sergideki maddî vesikaların canlı dilile ve maddî şahadetile te'yyit ve tevsik etmek, böyle bir sergiyi bütün milletlerden daha iyi Atatürk'ün cumhuriyeti vücuda getirebilir; çünkü cihan tarihini intak edecek en kıymetli ve zengin malzeme bizim müzelerimizde mevcuttur.)

B) İlmî ve modern bir şekilde kuracağımız bu sergide, elimizdeki (ve yalnız bizim elimizdeki) Anadolu tarih malzemelerinin tesadüfîle, Türklerin cihan tarihini çerçevesi içindeki kültür inkişafını tecessüm ettirmek, bilhassa beşer kültürünün umumî inkişafında Türk milletlerinin oynadığı ilk kültür yaratıcılığı

II. Türk Tarih Kongresi ve Tarih sergisi için Atatürk'e sunulan
plan ve programın

1. sayfası

ve ilk kültür liderliği rolünü şekillendirmek;

Bu yeni cihan tarihi telâkkisini maddî vesikaların canlı belâğatile tebarüz ettirmek için, sergi, ilk preistuvardan bugüne kadar, beşeriyet tarihinin bütün devirlerini kronoloji sırasile ilmî bir tarzda gösteren seksiyonlardan teşekkül edecek, ve bu yeni ilim telâkkisinin fikrî anası olan Atatürk Cumhuriyeti devri serginin merkezini işgal edecektir.

C) Türkiye Cumhuriyetinin Banisi Türk fikir ihtilâlini de yaratarak, bu yeni cihan tarihi telâkkisini ilk defa hayata çağırdı ve ona yeni yollar gösterdi.

Bu sebeple Cumhuriyetin ilmî çalışmasının ve büyük kültür hareketinin plâstik bir tasviri olan sergi, bu muazzam fikir ihtilâlininve bu yeni cihan tarihi telâkkisinin bir sembolü olarak, onun yaratıcısının heykeli ve büyük şahsiyetinin tarihi vesikaları etrafında kurulacaktır. (plân 1-2).

(Asbaşkan Bayan Afet'in nezaretinde: Atatürk'ün el yazıları, imzaları, resimleri, büyük tarihi anlarda kullandığı dürbin, kılıç, kalpak vesaire gibi zatî teşhizatı, Kurultay azasına hediye edilmek üzere Belleten'de çıkan ve çıkacak olan Atatürk hatıratından mürekkep nefis bir kitap v.s.).

2- Her tarih devri seksiyonunda o devrin Türk kültür hareketlerini kırmızı oklarla gösteren büyük bir harita ile yine o devre ait müze eşyasını ihtiva eden ufki vitrinler bulunacak ve haritadaki kültür merkezleri bu vitrinlere milli rengimizde kırmızı-beyaz kurdelâlarla bağlanacaktır. (plân 3). Bakır devrini gösteren seksiyonda (plân 3) Alacahöyükte keşfedilen Kırâlı mezarının tabiî bir rekonstrüksiyonu yapılacak ve son Eti devrini gösteren seksiyonda (plân 4) Hatay'ın haritası ile Hatay harabelerinin resimleri bulundurulacaktır.

3- Cumhuriyet devrini gösteren merkezi seksiyonun tertibinde ayrıca, Büyük Millet Meclisi vesikaları için Recep Peker'in, Hukuk inkılâbı vesikaları için Mahmut Esat Bozkurd'un, İstiklâl Harbi vesikaları için de (meselâ "Ordular ! İlk hedefiniz Akdenizdir, İleri!" Ordu emrinin Atatürk imzasını taşıyan orijinal nüshası vesair harp vesikaları) Büyük Erkânı Harbiyenin yardımları rica edilecektir.

4- Serginin bu maksadları tecellî ve tahakkuk ettirecek bir mükemmeliyette ve ilmi kıymet ve evsafda vücuda gelmesi için her tarih devrine ait seksiyonun tertibinde o devirde ihtisası olan unsurlarımızın ve Fakültelerimizdeki yabancı mütehassısların ilmi ve teknik yardımlarından istifade olunacak ve Serginin konstrüksiyonu en iyi bir mimara verilecektir.

5- Sergi, Kurultaya davetli ecnebi âlimlerin ve Kurultay azasının gözleri önüne devamızın isabet ve hakikatını canlı olarak serdikten başka, Tarih Öğretmenlerimizin kısa ve ameli kurslarla esaslı bir surette tedris ve tenvirlerine de yarayacaktır.

6- La Turquie Kamaliste'in sergi resimleriyle müzeyyen bir fevkalâde nüshası neşrolunacaktır.

7- Ulu Reis ve Üstadımız Atatürk'ün irşad ve direktifleriyle Kurum namına acizlerle Asbaşkanımız Bay Halil Edhem'in ve Cenevreden avdetlerinde bizimle birlikte Asbaşkanımız Bayan Âfet'in mütemadî ve yakından nezaretimiz altında yapılacak olan bu işler bir teşkilâta bağlanmış ve İstanbul Müzeleri U. Müdürü Bay Azizin riyasetinde bir ihzarî komite~~st~~ tayin olunmuştur. Teknik cihazları için yerli ve yabancı mütehassıslardan istifade edeceğiz.

8- Sergi Komitesi işe başlayacağı günden itibaren Saraydağı bürosunda ve atelyesinde çalışacak ve bodrum katında bir deposu bulunacaktır Masraf hesaplarını tutmak için bir muhasebecisi

U. İğdemir

TÜRK TARİH KURUMU

(4)

ve müze eşyasının tesellüm, muhafaza ve Kurultaydan sora tekrar yerlerine iadesi için bir memuru olacaktır.

9- Harabelerin ve müzelerden nakli kabil olmayan eşyanın resimlerini almak üzere en iyi bir fotoğraf (Dahiliye Vekâleti Matbuat U. Müdürlüğü fotoğrafı) ile, plânlar, levhalar ve maketler için de en iyi bir ressam ve bir heykeltıraş istihdam olunacaktır.

Bu maruzatım Hâmi Reisimiz Atatürk'ün tasviplerine iktiran ettiği takdirde hemen işe başlanama müsaadelerini ve bu hususda vukubulacak yüksek iradelerini rica eder ve derin tazimlerini itaatle hakipaylerine sererim.

Türk Tarih Kurumu
Başkanı

Hasan Cemil

Düğündüklerimize
P. e. f. uygundur; Hemen
işe başlanılmasını
dilerim.

24/5/1937
K. Atatürk

U. İğdemir

Türk Tarih Kurumu'nun yeni Konutu'nda Atatürk
Büstü'nün yeri

Büst Bremen yolu ile ve vapurla kısa bir zamanda İstanbul'a gelerek yerine kondu. Atatürk, büstü görünce pek beğendiler ve : "Bu artık memleket dışına çıkamaz." dediler. Türk Tarih Kurumu büstü sembolik bir bedelle (5.000 Türk lirası) satın aldı.

Atatürk'ün ölümünden ve Dolmabahçe'deki serginin kaldırılmasından sonra büstü Ankara'ya getirerek Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin holüne koyduk. Kurum binası yapılıncaya da bir kopyesini Fakülteye armağan ederek aslını binamızın giriş holüne büyük bir itina ile hazırlanan kaideye yerleştirdik. Büst "Almanya'nın asil mermeri" denilen koyu yeşil bir mermer bloka kazılmış büyük bir sanat eseridir. Bütün sanatkarlar bu büstün Atatürk'ün en güzel ve en manâlı portresi olduğunda ittifak ederler.

